

# Anelia Kasabova

Анелия Касабова

Моите прадеди по майчина линия са дошли от Испания преди около пет века след прогонването на евреите от кралица Изабела. Езикът, типичните сефардски ястия имат корен от тази страна. Моята баба по майчина линия Естер е родена в град Ниш в Сърбия<sup>1</sup>. Там е имала много голямо семейство, с което е поддържала контакти до втората световна война. За голямо съжаление всичките ѝ роднини са били депортирани и изстребени в лагерите на смъртта. Тя е имала истински късмет, че когато е била на 16 години, е заминала и останала в град Кюстендил, където са я сватосали за дядо ми, който е роден там и така създават семейство. Раждат им се шест дъщери и един син.

Дядо ми Йосеф Лазар е роден в село Соволено до град Кюстендил и е бил търговец на леблебия. Чувала съм, че дворът на дядо ми е бил пълен с чували с леблебия, която дядо ми е продавал. Майка ми ми е разказвала как веднъж се е спънала в тези чували и е паднала така, че ѝ се е усукало коляното. Някакъв народен лечител само с една манипулация ѝ наместил коляното. Семейството на баба ми и дядо ми е живяло много бедно. Имали са общо седем деца – шест сестри и един брат, който още деветнадесет годишен е заминал за Франция и повече не се е връщал в България. Дядо ми сам е изкарвал прехраната им. Баба ми Естер Лазар се е занимавала с домакинството. По-късно дядо ми е станал хазан на синагогата в Кюстендил до преместването на цялото семейство в София. Всичките ми роднини от Кюстендил са заминали за Израел след 1948 г. Моят дядо беше религиозен, но се обличаше цивилно. Той имаше много книги на иврит, имаше и Талмуда и непрекъснато си четеше молитви.

В кръщелното свидетелство на моята майка е отбелязано, че е родена на улица “Градец” № 654 през месец март, 1906 г.. Родителите на майка ми са живели там под наем. По това време много малко хора са разполагали със собствени жилища. Къщата, в която се е родила майка ми, се е намирала някъде при Хисарлъка [възвишение над централната градска част на града]. Точното ѝ местоположение не знам, защото цялото семейство на майка ми се премества да живее в София в началото на 20-те години на 20 век. Всичките ѝ сестри и брат ѝ са били съвсем млади и повечето са започнали работа като продавачи в магазини. След като се прехвърлят в София, се настаняват на улица “Пиротска”, а след това в къща в еврейската махала на “Ючбунар” [махала в София] – на улица “Отец Паисий”, където съм родена. На улица “Пиротска” имаше много търговци на платове и в такива магазини майка ми и сестрите ми успяха да започнат работа. Една от лелите ми – Зелма се е омъжила за търговец на платове и се е завърнала да живее в Кюстендил, където къщата им се намирал в центъра на града. Спомням си, че когато бях малка, майка ми ме водеше всяко лято в Кюстендил на гости при моята леля.

Родена съм в София през 1933 г. в Майчин дом. Майка ми е единствената от всичките си сестри, която се е омъжила за българин – Йордан Тодоров Ангелов. Това, че не се е омъжила за еврейин, не е било проблем в семейството. Разделят се почти веднага при неясни за мен

обстоятелства в началото на 30-те години. Аз много уважавах баща си. Той имаше леви идеи. Роден е в Свищов и е бил военен организатор на Свищовската съпротива, за което има присъда от 20 години строг тъмничен затвор в Търново. Баща ми непрекъснато е имал проблеми с властите преди и по време на Втората световна война заради левите си убеждения и антифашистката си дейност. Това неизбежно е повлияло на отношенията му с майка ми. Баща ми е бил комунист и името му е било добре познато в Свищовския край като военен организатор на бойни акции, насочени срещу прогерманската политика на България по време на Втората Световна Война.

През 1932 г. баща ми е бил осъден на 12 г. строг тъмничен затвор в град Велико Търново. Освободен е преди 9 септември 1944 г. с амнистия [9 септември 1944 г. е датата на комунистическия преврат в България]. След това обаче имаше лошо досие и никъде не го приемаха на работа. След 9 септември 1944 г. беше овъзмезден и стана активен борец против фашизма и капитализма. През цялото време съм поддържала връзка с моя баща.

Израснала съм на улица "Отец Паисий" в София, където са живели майка ми, баба ми и дядо ми. В София баба ми е продължила да се занимава с домакинска работа, а дядо ми е започнал работа в Централната Софийската Синагога като е бил на длъжност да опява покойниците. Организиран е целия ритуал при погребенията.

Вуйчо ми Соломон е заминаал за Франция след преместването на семейството в София. Първоначално е постъпил на работа в някаква фирма. Неговият шеф го харесва като служител и го взима със себе си едва деветнадесет годишен във Франция - на работа във фабрика за чорапи "Честърфилд". Там той се е замогнал и започнал да помага на целия ми род с парични средства. Цял живот е издържал баба ми и дядо ми дори след тяхното заминаване за Израел. Този мой вуйчо не се е връщал нито веднъж в България след заминаването си. Може би се е опасявал от това, че не е служил в българската армия.

По време на фашизма, във Франция, моят вуйчо е имал много интересен период. В продължение на няколко месеца се е крил в едно мазе на дъщерята на шефа си, която е била влюбена в него. Буквално е бил зазидан, за да не го открият. Имал е само един малък отвор, през който е получавал храна. По този начин той е успял да се спаси по време на окупацията на Франция от германците през Втората световна война. Вуйчо ми не се е оженил за дъщерята на шефа си, а за една еврейка от български произход. Беше много благороден човек, който имаше грижата да подпомага близките си в България и в Израел.

Най-голямата сестра на майка ми се казва Бука, както е по традиция най-голямата дъщеря да се казва така, след това е Софи, следват Зелма, моята майка Виктория, след нея по възраст е Лунна Албелда и най-малката сестра се казва Паола. Най-малката ми леля почина на 92 годишна възраст през миналата година - 2001 в старчески дом в Израел. Всичките сестри на майка ми са се омъжили в София без зестра, защото всички са били много бедни. Когато се преместват в София всички намират някаква работа и помагат в издържането на семейството. Майка ми е имала желание да получи някаква квалификация, изкарала е курс по машинопис и е започнала работа като машинописка на десетопръстна система. На този курс се е запознала с моя баща. По това време всички живеят в една къща на улица "Пиротска". На улица "Отец Паисий" вече не сме живели всички, защото някои от лелите ми вече са били омъжени. В тази къща, която се намираше в един вътрешен двор, живеехме

само аз с майка ми, дядо ми и баба ми. Останалите сестри на майка ми са живели при семействата си.

Дядо ми по майчина линия винаги беше с голяма брада. Знаеше много поговорки на ладино. Например - "Когато много притъмнява – това е, за да стане по-светло". Друга една поговорка е "Тиквата, където преминава, не оставя никакви следи". На български език той често повтаряше и поговорката – "Направи добро, пък го хвърли под камък". В семейството ни се говореше само на ладино. Баба ми почти не знаеше български. Майка ми също говореше на ладино. Въпреки, че дядо ми е бил хазан, повечето от роднините ми не бяха много религиозни.

Къщата на "Отец Паисий", където живеехме с баба ми и дядо ми, беше много скромна. Имаше две стаи и един тъмен коридор. През този период не си спомням да сме използвали газова лампа или котлон, тъй като в къщата имаше електричество. Отоплявахме се с печка на дърва, на която баба ми и майка ми готвеха. Майка ми беше много гостоприемна и в къщата винаги миришеше на кафе. Аз все исках да го опитам, но приятелките на майка ми ме плашеха, че ще ми почернеят зъбите. Като малка бях много палава и все тичах по трамвайната линия на улица "Пиротска". Веднъж дори, след като съм излязла от къщи, бях застанала на трамвайната линия и цял трамвай спря заради мен. Ватманът слезе, хвана ме за ухото и ме накара да го заведа до мястото, където живея. След като го заведох, се накара и на майка ми и баба ми, че не следят къде ходя.

Семейството ми не беше строго религиозно, но зачиташе всички еврейски празници. Спазвахме Кашер. Много весел празник беше Фрутас – празника на плодовете и дърветата. Тогава майка ми правеше на всички специални торбички, които бяха пълни с плодове. Беше много хубаво да се засади дръвче. Спомням си, че баба ми правеше специални питки за Песах. Дядо ми Йосеф четеше молитвата на древноеврейски. Типично за сефардските евреи празнично ястие беше масапан. Той се приготвя само от бадеми. Първо се сваряват бадемите, после се смилат и се сгъстват със захар и се предлагат само на тържествени случаи – на сватби и бар – мицва [когато момчето навърши 13 години]. Когато ходих на гости на дъщеря ми, която живее в Испания, единствено там видях да се продава масапан в кутии на килограм. Намерих много общи черти между нас и испанците. Испания е втората страна след Израел, която приема граждани от сефардски еврейски произход и им дава поданство. Именно по този начин дъщеря ми, която е цигуларка, замина за Испания и получи поданство. Свирила е на концерт на Пласидо Доминго.

Семейството ни спазваше Шабат. Приготовленията за празника започваха още от четвъртък, когато се правят сладкишите и идеално се почиства къщата. През този ден трябва да се закупи месо и продукти от кашерен магазин. Купува се жива кокошка, която се занася в синагогата, за да я заколи шохетът [колач в синагогата]. Приготвяха се много разнообразни ястия. Баба ми беше изключително елегантна и имаше специални дрехи, които обличаше само на празника. Обикновено на молитвата на Ночи ди Шабат – вечерната молитва за Шабат в синагогата присъстваха предимно мъжете, облечени в официални тъмни костюми, бели ризи, талет и кипи, изпълнени от текстил или ръчно плетени. Облеклото на жените се състоеше от затворена около врата рокля с дълги ръкави и с шал на главата. Палеха се две свещи – една за Шабат, а другата пазеща този празник. В събота

сутрин на молитва в синагогата еврейката можеше да се почувства дама и да получи оценка за шапката си, лачената чанта и цялостния тоалет.

Тъй като съм отраснала без баща и съм първородената внучка, винаги съм имала усещането, че имам шест майки. Всичките ми лели много ме обичаха и по няколко седмици съм прекарвала на гости при някоя от тях. Леля ми Мара (Лунна Албелда) живееше на улица “Братя Миладинови” с чичо ми Анрико и преди да се роди братовчед ми, аз съм прекарвала при тях много често по няколко седмици. Гостувала съм и на другите сестри на майка ми, всяко лято ходехме с майка ми на гости на леля ми Зелма, която се омъжи за търговец на платове и се върна да живее в град Кюстендил. В годините преди Холокоста в къщата на улица “Отец Паисий” аз и майка ми живеехме с баба ми и дядо ми. Братът на майка ми - Соломон се беше установил трайно във Франция, а сестрите ѝ живееха при съпрузите си. Леля Зелма се премести в Кюстендил, а останалите ми лели живееха в София. Леля Паола живееше при съпруга си Соломон на булевард “Христо Ботев”, леля Бука при втория си съпруг Буко Нисим, леля Лунна при съпруга си Хаим Албелда и леля Софи със съпруга си Хаим.

Съседите ни в София бяха предимно евреи. Махалата, в която живеехме беше населена предимно от евреи и беше известна под името “Ючбунар”. Точно до нашата къща живееше еврейско семейство, с което бяхме роднини. Играех с децата от това семейство във вътрешния двор.

Ходила съм на детска градина на улица “Денкоглу”, а след това на училище в българското основно училище “Патриарх Евтимий”. Там съм учила една година и си спомням, че ни дадоха свидетелствата на бърза ръка преди да ни изселят в град Берковица.

Първите антисемитски настроения почувствах най-силно когато в киното на улица “Солунска” даваха филм за Исус Христос и след прожекцията децата в махалата ме наричаха “чифутка” [обидно обръщение към евреи], убийца на Христос. Всички евреи бяха задължени да носят значки, за да се подчертае еврейският им произход. Когато изселиха най-малката ми леля Паола, която живееше на булевард “Христо Ботев”, в Разград, тя остави всичките си мебели на съседите си, които не ѝ върнаха нищо когато се върна в София.

Целият ни род преживя голям страх през периода на Холокоста. Много хора бяха принудени да се разделят с имуществото си, което или го подаряваха, или го продаваха на безценица. Все пак оценявам толерантността на българското население през тези тежки дни. Безспорен факт е, че единствено в България евреите бяха спасени като не бяха изпратени в концлагери. Като цяло въпросът за спасяването на българските евреи е проблематичен и много се коментира, но по-важното е, че бяхме спасени. От друга страна много евреи от окупираните територии в Сърбия от български войски под върховно германско командване бяха депортирани и загинаха в лагерите на смъртта. Спомням си вагоните с евреи от Сърбия, които преминаваха през територията на България при депортацията.

Бяхме изселени в Град Берковица през 1943 г. Там ни настаняха в едно училище, в което се хранехме от общ казан. След това отидохме в една къща, в която нямаше електричество. Светехме си с газови лампи. Живеехме под наем в доста мизерна квартира, а отивахме да

се храним в училището от обществен казан. Спомням си, че през цялото време дядо ми си четеше молитви. Майка ми и аз бяхме изселени заедно с баба ми, дядо ми и леля ми Лунна Албелда, която наричахме “Мара” с детето си. Атмосферата беше много тягостна.

Малката ми леля Паола и съпругът ѝ Соломон бяха изселена в Разград, а леля ми Зелма беше върната в Кюстендил. Тя е имала голяма любов с чичо ми Моис Аврамов, който е бил търговец на платове. Тогава в Кюстендил бяха приготвени вагоните, с които е трябвало да бъдат депортирани в лагерите на смъртта. Леля ми Зелма и чичо ми Моис са преживели непосредствено ужаса от пряката заплаха да бъдат изпратени в концлагер. Леля ми Софи се омъжи за месарин от “Халите” [голям магазин в центъра на София]. Тогава “Халите” беше като огромна месарница. След като заминават за Израел, съпругът на леля ми Софи – чичо Хаим продължи да се занимава с дребна търговия и като цяло не се устрои много добре. Най-голямата ми леля Бука се е омъжила още в Кюстендил и е имала много колоритна и оригинална сватба с духов оркестър. След това овдовява и се омъжва повторно. По време на изселването е била в град Русе.

Чичо ми Анрико, съпругът на леля Мара, беше трудовак по това време. Мъжете от еврейски произход бяха взимани в трудови лагери. Чичо ми Анрико е бил офицер – капитан по време на първата световна война в Барселона. След това е работил като банков чиновник. След години, след като замина и се установи в Израел, научи иврит перфектно и пак постъпи като директор на банка. Предполагам, че и чичо Хаим, съпругът на леля ми Софи, също е бил в трудов лагер.

Евреите в София имаха разнообразни професии. Чичо ми Анрико беше директор на банка, другият ми чичо Моис беше търговец на платове, съпругът на леля Софи чичо Хаим беше месар, чичо Мони беше чиновник. Измежду евреите имаше и много лекари, търговци. Победните еврейки като лелите ми бяха продавачки, а богатите просто не работеха. Нашата махала – Ючбунар беше мястото, където живееха бедните евреи. Булевард “Стамболийски” и улица “Пиротска”, които са били населени предимно от евреи, са били много колоритни места на София. Продавали са се типичните еврейски печени яйца, леблебия, улиците винаги са били много оживени.

След завръщането ни от изселването в град Берковица се настанихме да живеем на улица “20-ти април “ №22 в София. На практика това беше къщата, от която беше изселено семейството на леля ми Лунна Албелда. Взехме решение да живеем на едно място със семейството на леля ми. Баба ми и дядо ми бяха вече пристигнали в София и живееха на друго място пак на улица “Отец Паисий”, но в друга къща. Живели сме под наем и не съм се запитвала какво се е случило с предишната ни къща на улица “Отец Паисий”. Спомням си, че моят братовчед, който е син на леля ми Лунна Албелда, вече като адвокат дойде от Израел със съпругата си и един от тримата си синове и отиде да им покаже мястото, където е роден.

Като цяло българите винаги са били много толерантни към евреите. Имаше антисемитизъм, има и сега за съжаление в някои среди. Като малка съм имала случаи, когато са ме наричали “чифутка”, за което ми беше много мъчно и не разбирах защо това трябва да се случва. По време на изселването имахме много добри отношения със съседите си в

Берковица. Те даже имаха желание да ни помагат и се отнасяха състрадателно към нас. Там не сме чувствали антисемитизма.

След създаването на Израелската държава моите роднини започнаха поетапно да заминават. Повечето от лелите ми заминаха през 1949 и 1950 г. Аз и майка ми заминахме последни през 1953г. Тогава учех в езиковата гимназия в град Ловеч. На мястото на Американския колеж в Ловеч след 9 септември 1944 г. се създаде гимназия за изучаване на чужди езици. Заминах за Ловеч когато бях на 12 г. и там продължих да уча в продължение на четири години. Преди това бях учила четири години във френския колеж в София на улица "Лавеле", където имаше специална паралелка за изучаване на езика. Бях учила и в прогимназията на улица "Шипка". В езиковата гимназия продължих да изучавам френски език. През това време майка ми подготвяше документите за заминаването ни за Израел.

След 1948 г. всяка година заминаваше по една моя леля. Баба ми и дядо ми също заминаха и ние с майка ми останахме последни. По този начин вече имахме информация за мястото, където заминаваме и имаше кой да ни посрещне и да ни упъти при нужда. Баща ми остана в България, тъй като с майка ми бяха разведени.

Заминахме за Израел през 1953 г. от Италия. Прекосихме цяла Югославия и пристигнахме в Неапол, където трябваше да стоим десет дни докато се качим на един голям кораб "Йерусалим", с който трябваше да заминем за Израел с голяма група други заминаващи евреи от България. След 1948 г. имаше непрекъснат поток от заминаващи хора за Израел. Тръгнахме от Неапол и пристигнахме директно в Хайфа. Там ни чакаха нашите близки, които се бяха настанили в Тел Авив. Първите години са били много тежки за тях, тъй като са живеели в бараки, но постепенно с помощта на моя вуйчо Соломон, който живееше във Франция, всички мои лели успяха да си построят по една малка къщичка в Тел Барух. Тези къщи съществуваха доскоро, но Тел Барух стана модерен квартал на Тел Авив и на тяхното място се издигнаха модерни сгради.

Когато пристигнахме в Израел, дядо ми беше вече починал в бараките край Хайфа. Той се е разболял тежко, тъй като климатът не му е понесъл. Предчувствал е, че ще бъде в тежест на близките си и умишлено е престанал да се храни и постепенно е угаснал. Настанихме се в една къща в Тел Барух заедно с баба ми и леля ми Лунна Албелда с нейното семейство, с което бяхме заедно и при изселването ни в Берковица и след това във София.

В Израел моите близки ме изпратиха веднага да уча иврит в Йерусалим в Институт за изучаване на иврит. Това беше много сериозен център за изучаване на езика и аз останах там за една година на пълен пансион. В този институт учеха езика само емигранти с висше образование като лекари инженери и хора, които искаха сериозно да научат езика. От цялото ми семейство само дядо ми знаеше иврит преди да заминем за Израел. С баба ми, която почти не знаеше български, сме разговаряли на ладино. Самата аз не съм ходила в еврейско училище в България и трябваше бързо да науча иврит, което беше много важно за един млад човек в Израел.

Издържах се с помощта на лелите и вуйчо ми, който беше директор на фабрика за облекло във Франция и подпомагаше всичките си роднини с финансови средства. Те плащаха месечната ми издръжка. Майка ми първоначално не работеше, но по-късно започна работа

във фабрика за боядисване на пагони. Аз също работих там за съвсем кратко време преди да замина за Йерусалим да уча иврит. Останал ми е бегъл спомен от миризмата на боя.

След като завърших езиковия институт, трябваше да ме вземат войничка. Затова веднага се записах в училище за медицински сестри пак в Йерусалим, където учих две години. През това време усилено си кореспондирах с моя бъдещ съпруг и вече бях взела решение да се върна обратно в България. През една ваканция от времето, в което учех в езиковата гимназия в Ловеч преди да замина за Израел, една моя приятелка ме запозна с моя бъдещ съпруг, който по това време учеше във Висшето военно училище за строителни офицери в София.

Завърнах се в България сама през 1956 г., за да се омъжа и да живея със съпруга ми Любомир Касабов. Тогава нямаше удобен транспорт до България – нямаше самолетни полети или редовни корабни маршрути и аз пътувах с малка българска гемия от Хайфа до Бургас [пристанищен град в България]. Познавах капитана, който живееше във Варна и често го срещах из града. Той все ми напомняше с каква гемия съм доплавала до България. В Бургас ме посрещна фамилията на моя бъдещ съпруг – майка му, баща му, брат му със съпругата си. Това беше много голямо събитие. Съпругът ми е бил много смел да се ожени за израелка от “капиталистическа” държава, с която България не е била в много добри отношения. Омъжих се през същата 1956 г. в град Варна. Съпругът ми беше офицер и са могли да го уволнят за това, че се жени за гражданка от “капиталистическа” страна. През същата година приех отново българско гражданство.

Във Варна живяхме 20 годин. Съпругът ми беше офицер с квалификация на строителен инженер. Работата му не беше лека – ставаше много рано и се прибираще късно. Аз започнах работа в една библиотека “Максим Горки” като преподавател по френски език. През лятото бях администратор в хотел “Рила” в курорта “Златни пясъци”. По-късно работех в курортно-квартирна служба на гарата, където приемах и настанявах курортисти. Във Варна на 24 юли 1957 г. се роди дъщеря ми Мадлен, която още от малка показва музикални данни и я записахме в музикалното училище. Междувременно и майка ми се върна в България, за да живее близо до мен и семейството ми. Отново се събра с баща ми и сключиха брак в София. Идваха ни на гости във Варна.

Съпругът ми беше прехвърлен от щаба на армията от Варна във София и така през 1970 г. всички се преместихме да живеем в София. Дъщеря ми вече беше започнала да учи в музикалното училище във Варна и продължи в музикалното училище в София. След това постъпи в консерваторията със специалност цигулка, завърши я и чрез конкурс постъпи на работа в оркестъра на Софийската опера. През това време се омъжи и ми се родиха двете внуци.

В София започнах да работя като администратор в Окръжна болница и насочвах пациентите към лекарските кабинети. Бях администратор и в Студентска поликлиника. По това време съм била само българска гражданка. Така набрах един трудов стаж, който не стига даже и за половин пенсия. След това се занимавах изключително с внуците си. Дъщеря ми пътуваше доста често с оркестъра на Софийската опера и отсъстваше от къщи. Голямата ми внучка съм започнала да я гледам още когато беше на 4 месеца. След това отгледах и малката ми внучка.

Най-голямата промяна в личен план напоследък за мен е, че дъщеря ми замина за Испания и остана да живее там. Ходила съм няколко пъти на гости на дъщеря ми. Те също идват в България през лятото. През останалото време със съпруга ми сме сами и ни е мъчно, че дъщеря ни и нейното семейство не са наблизо.

Дъщеря ми се яви на конкурс, с който се набираха музиканти за Кралския симфоничен оркестър в Севиля и го спечели. Замина първоначално сама и след една година взе при себе си дъщерите и съпруга си. Така повече от десет години със съпруга ми сме сами в България, а дъщеря ни със семейството си живее в Испания. Голямата ми внучка вече е на 21 години и следва в консерваторията в Мадрид. Малката е на 14 г. също свири на цигулка. Цялото семейство на дъщеря ми има испанско поданство. Испания е втората страна след Израел, която дава поданство на сефардските евреи, защото преди около петстотин години евреите са били прокудени от Испания и са се разпръснали в границите на Османската империя.

Като цяло имам лява политическа ориентация. Когато бях млада не съм се интересувала от политика. Когато емигрирах в Израел не одобрявах буржоазния тип маниери, които имаха хората там. Не бях свикнала с гледката на елегантно облечени жени с чадъри и кученца, прекарващи часове по кафенетата. По това време в България нямаше такова нещо, а хората работеха и не си губеха времето по този начин.

С моя съпруг сме ходили два пъти до Израел след 1970 г. по покана на моите братовчеди. Това беше много вълнуващо за него, тъй като той никога не беше излизал извън страната. Първият път беше за бар-мицвата на един от синовете на моя братовчед Давид, която беше организирана много тържествено и вторият път отидохме за сватбата на дъщерята на същия този братовчед. Така съпругът ми се запозна с всичките мои роднини в Израел. Всичките ми лели за съжаление не са живи вече, останаха само братовчедите. Едната ми братовчедка живее в Америка, двама са в Израел и аз съм в България.

И сега продължавам да чествам всички еврейски празници. На Песах хляб не се яде. Замесват се бойо или маца. В по-стари времена по-бедните евреи са замесвали питки само със вода и брашно без сол и квас – това е т. нар. “бойо”. Бойо се омесва като питка, докато мацата е тънка, леко надупчена и изпечена кора. Обикновено днес те се кулуват готови от синагогата. На празничната трапеза през първите две нощи “седра” се слагат седем неща – маца, яйце, маруля или хрян, магданоз, кост от печено месо, ябълка и харосет. Харосет е сладкиш, който се прави от фурми, сладки ябълки, смлени орехи, захар, канела, карамфил, лимони и портокалова кора. Портокаловата кора се настъргва и бялата ѝ част се сварява и след като омекне се изцежда и се смачква на пюре. След това всички продукти се смесват и се сваряват. Така се получава сивкаво –кафяво пюре. Друг типичен сладкиш за Песах се прави от маца и се нарича бурмоликос. Този сладкиш е типичен за България. Когато бях малка винаги за Песах имаше бурмоликос. Корите маца се накисват във вода, изстискват се хубаво, омесват се с яйца и с малко черен пипер и се пържат в тигани с гнезда. Ядат се сиропирани или поръсени с пудра захар. Допълнително се поднася пасхално вино и купичка солена вода.

Когато се завърнах от Израел продължих да поддържам връзка с моите роднини там. Пиших писма на моята майка преди да ме последва в България и на лелите ми. Не съм

имала никакви затруднения в поддържането на комуникация с близките ми. Приемала съм и гости от Израел съвсем легално. Съпругът ми можеше да бъде уволнен заради това, тъй като беше офицер в армията по време на тоталитаризма. По-късно, след като моят съпруг се пенсионира, научихме от негови бивши колеги от Държавна сигурност, че през цялото време моите писма са били следени и прочитани. Цялата ми кореспонденция е била редовно следена и проверявана.

По отношение на събитията в Чехия се наблюдаваше едно раздвоение в настроението на гражданите. Една част от обществеността оправдаваше сляпо военната намеса в Чехия, а друга част, включително и от партийния елит, не одобряваше насилието, което се прилагаше.

Винаги съм се притеснявала за моите близки в Израел и през войните от 1967 и 1973 г. и сега, когато има ескалация на напрежението в конфликта с арабите и непрекъснатите терористични актове. Всичките ми братовчеди бяха войници на границите на Израел.

Със съпруга ми сега живеем сами и сме благодарни на еврейския дом, където ходим всеки ден и фактически това ни запълва времето. Ходим на дневен рехабилитационен център в бет ам-а. Там ходим в 10 часа сутрин, там обядваме. В този център има много добри хора, които правят всичко възможно да направят живота на хората от третата възраст поносим. Има и лекар, който следи нашето здраве. Помагат ни със всякакви средства и това е нашето спасение и нашият втори дом. В еврейския културен дом имаме разнообразни занимания, разпределени в клубове, които редовно посещаваме. Такива са клубовете "Здраве", където поддържа формата си, клуб "Ладино", където се упражняваме на ладино, клуб "Иврит", в който упражняваме иврит. Имаме и клуб "Златна възраст", в който всяка събота се разнообразяваме с културни занимания – слушаме лекции, музика, участваме в дискусии.